

Tolstoy'un Diriliş'inde Suç ve Ceza

Elif BUYRUK

Giriş

Hukukun doğru bir biçimde algılanıp uygulanmadığı, adalet mekanizmasının doğru dürüst hatta hiç işlemediğini bilen, gören ve etrafına anlatmak gayesi içinde bulunan insanlar olarak, girilen her ortamda bunların dile getirilmesi gerektiğini biliriz.

Ancak geniş bir toplum kitlesine hitap edebilmek ve olabilecek en etkileyici biçimde sunmak için çeşitli sanat dallarından yararlanmak gereklidir. Bu sanat dallarından bir tanesi de edebiyattır. Bir roman yazarak hem çok geniş bir toplum kitlesine hitap etmiş oluyor, hem de sistemin yanlışlığını, yargılamanın adillliğini ve buna benzer pek çok konuyu karşı tarafa iletmiş oluyorsunuz.

Ayrıca okuyucu bu romandan kendisine ister istemez pay çıkarıyor yahut pay çıkarmasa dahi 'acaba aynı olay benim başıma gelse ne yapardım?' sorusuyla baş başa kalıyor ve bu da aslında yazarın mesajı vermede başarılı olduğunu gösteriyor. Bu sebeple bir roman düz metin yazısından daha etkileyici ve anlaşılır olabiliyor. Bu yüzden biz de bugün bir roman olan *Diriliş*'ten, Tolstoy'un *Diriliş*'inden bahsedeceğiz.

Bu kitap bir romandan ziyade hukuki edebiyat yapılmış, suç teorisinden ceza teorisinden bahsedilmiş, cezaevlerine ve yargılama sistemine ağır eleştiriler sunulmuş bir eserdir. Ayrıca yazarın bu eleştirileri yaparken salt sistem eleştirisi olarak bırakmadığını; yerine alternatif çözüm önerileri sunmuş olduğunu görüyoruz.

Kitabın Biçimsel Özellikleri

Diriliş romanı 1899 yılında yazılmıştır.

Şuan ülkemizde neredeyse her yayınevi tarafından Türkçeye çevrilmiş bir eserdir. İş bankası yayınları 637 sayfada basmıştır kitabı. İlahi bakış açısıyla yazılmıştır. İçerisinde neredeyse tüm anlatım türlerine yer verilmeyle beraber en çok betimleyici ve tartışmacı anlatım bulunmaktadır.

Hikâye Rusya'da geçmektedir. Nisan ve Temmuz aylarını kapsayan bir dönem ele alınmıştır. Mevsimsel özelliklere sıkça değinilmiş ve tasvir edilmiştir. Olaylar çoğunlukla hapisane koşullarında ve adliyede mahkeme salonunda geçmektedir.¹

Tolstoy'un Hayatı ve Eserleri

Tolstoy 9 Eylül 1828 yılında Rusya'da doğmuş ve 20 Kasım 1910'da İstanbul tren garında ölmüştür. Soylu ve tanınmış bir ailenin çocuğudur. Bir süre Kazan Üniversitesi'nde eğitim görmüş ancak çarlık rejiminin zulmüne tepkisi olduğu için eğitimini yarım bırakıp Rusya'ya topraklarının başına dönmüştür.

İlk kitabı Çocukluk(Detstvo)'u 1852 yılında yazmıştır. Birçok kez Avrupa seyahatleri yapmış, ülkelerin eğitim sistemlerini inceleyip kendi ülkesinde eğitim dergileri ve ders kitapları çıkarmıştır.

Tolstoy 1865'te 'Savaş ve Barış'ı yazmıştır. Bu kitabın yazımı 7 yıl sürmüştür. 1875 yılında ise 'Anna Karenina'yı yazmış ve bu kitaptan sonra derin buhranlara girmiştir. 1900'lü yılların başında yani ölümden önceki 10 yılda kendini dini düşüncelere ve maneviyata adanmıştır. Birçok kaynakta da son yıllarda İslam'a olan ilgisinden bahsedilmektedir.

[1] www.sabitfikir.com/elestiri/tolstoy-dirilis-guncel-bir-roman (12.04.2015)

Diriliş'i 1899 yılında yazmış ve 2 yıl sonra kilise tarafından dirilişin bazı bölümlerinde tanrıyı inkâr ediyor iddiası ile hem kitap yasaklanmış hem de Tolstoy aforoz edilmiştir.²

Başlıca eserleri: Anna Karenina - Savaş ve Barış - İnsan Ne ile Yaşar - Hacı Murat - İvan İlyiç'in Ölümü - Sivastopol.

Dirilişin Yazılma Sebebi

Tolstoy'u ziyarete gelen bir arkadaşı mahkemede şahit olduğu olayı anlatmıştır. Rosalie adında bir kız bir evde hizmetçi olarak çalışırken evin oğlu tarafından baştan çıkarılmış ve hamile kalmıştır. Bu olaydan sonra evden ayrılan Rosalie genelevde kötü yola düşmüştür. Ve buradaki müşterilerden birinin Rosalie'yi hırsızlık iddiası ile şikayet etmesi üzerine Rosalie bu suçtan yargılanırken jüri üyelerinden biri de onu hamile bırakan ev sahibinin oğludur. Adam bu durumdan ve geçmişinden vicdan azabı duyduğu için ve durumu telafi etmek için Rosalie ile evlenmek ister. Ancak bu olay gerçekleşmeden Rosalie hapisanesinde ölür.³

Tolstoy kendisinin de geçmişte buna benzer olaylar yaşamış olduğunu anımsadığı için, bu romanı biraz da kendi vicdanına ayna tutarak yazmaya başlar. Kitap için ince ayrıntılara girer, tüm hukuk sistemine dair kitaplar okur, cezaevlerini araştırır. Ancak daha sonra eseri yarım bırakır. Kaleminden yeniden eline alma sebebi ise Dukhoborlar adlı gruba yapılan yardım projesidir.⁴

Olay

Romanda hukuk, aile, din, evlilik gibi konular iki ana karakter üzerinden eleştirilir. Bu iki karakterimiz **Katyuşa Maslova ve Dmitry Nehlüdov'dur.**

Maslova gayrimeşru bir çocuk olarak doğmuş ve annesinin hizmetçilik yaptığı evin hanımları tarafından korunmaya başlanmıştır. Ne tam evlatlık ne de tam hizmetçi konumunda-

dır. Cıvıl cıvıl neşeli ve çok da güzel bir kızdır.

Nehlüdov ise zengin ve soylu bir aileden gelen nezaket sahibi bir prenstir. Üniversitede okumaktadır, zengin olmasına rağmen okumuş olduğu Henry George⁵ ve Spencer'in⁶ eserlerinden dolayı sahip olduğu ufak tefek toprakları köylülere dağıtmaktadır. 19 yaşındayken tez çalışması yapmak üzere Maslova'nın da çalıştığı halalarının evinde toprak mülkiyeti üzerine çalışmalar yapmaktadır. Zihni çok temiz, evlilik dışı ilişkilere son derece karşı, kadınları düşünsel kimliği ile kabul eden biridir. Halalarında kaldığı süre boyunca Maslova ile aralarında masumane bir aşk belirmiştir.

Geçen 3 sene zarfında Nehlüdov değişmiş pahalı-şaşalı lüks bir yaşam sürmeye başlamıştır. Artık yalnızca kendisini düşünen, bencil şımarık birisi olmuştur. Kadınları gizemli ve hoş varlıklar olarak görmeyi bırakmış ve onları yalnızca birer araç olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu değişimin sebebi ise "artık kendisine inanmayı bırakıp başkalarına inanmaya onların doğrularına göre hareket etmeye başlamasıdır." Çünkü kolay olanı seçmiştir. Toplum tarafından dışlanmayan, herkesçe normal kabul edilen hatta takdir edilen bir yaşam sürmeye başlamıştır. Gündeminde kendisi gibi soylu bir aile olan Korçağınler'in kızı Missi ile evlenmek vardır. Ancak prensin başka bir evli kadınla daha ilişkisi olduğu için bu ilişkiyi sona erdirmeden Missi ile bir bağ kurmak istememektedir.

Nehlüdov subay olarak birliğe katılacaktır ve yol üzeri olduğu için halalarına da uğramıştır. Burada Katyuşayı görünce eski öğrencilik yıllarını anımsamış, ancak artık ruhu o kadar kirlenmiştir ki bu masum sevgi bile onun değişimine yeterli olmamaktadır.

Yazara göre insanlar kendi iç dünyalarında ruhsal ve tensel olarak ikiye ayrılırlar:

"Birincisi başkalarının iyiliği için kendi rahatını bile feda edebilirken; diğeri yalnız kendi iyiliği için dünyadaki tüm iyilikleri feda eder." Dmitry yazılığa geldiğinde bu iki insan arasında çatışma yaşamakta fakat tensel insana teslim olmaktadır.

Nehlüdov tensel insana söz geçiremediği için, sürekli Katyuşa Maslova'yı yalnız yaka-

2] Tolstoy hayatı, eserleri üzerine makaleler ve aforizmalar.

3] *Ayraç Dergisi* 18. Sayı: Bir *Dirilişin* Hikâyesi, Nisan 2011.

4] Dukhoborlar Rusya'da yaşayan Hıristiyan bir gruptur. İçki içmemek, şiddet yanlısı olmamak, malları ortak kullanmak, askere gitmemek gibi temel ilkelere sahiptirler. Bu sebeple rejim tarafından ağır cezalara çarptırılmışlardır. Halkın bir kesimi de onlar için yardım projesi başlatmıştır.

5] İngiliz filozof(1805-1856).

6] İngiliz filozof(1820-1903).

lamak üzerine an kollamaktadır. Ve sonra bir gün fırsatını bulup Katyuşa'yı kandırmıştır. Sabah uyanınca da bu olayın bedelini ödemezse kendisini namussuz sayacaklarını düşündüğü için gitmeden önce Katyuşa'ya 100 ruble bırakmıştır. İcini rahatlamasa dahi başka türlü davranması gerektiği için bu konuyu düşünmemiş ve bir zaman sonra da unutmıştır. Maslova ise bir zaman sonra hamile olduğunu öğrenmiş ve artık her şeyden nefret etmeye, herkese kötü davranmaya başlamıştır. Bir zaman sonra da evden ayrılıp, birkaç yerde iş bulmuştur. Lakin sürekli erkekler tarafından rahatsız edildiği için bu işleri bırakmış ve kötü yola düşmüştür. Maslova için 8 yıllık rutin bir hayat böyle başlamıştır.

Mahkeme Salonu

Nehlüdov bir jüri üyeliği görevini yapmak için mahkemeye gitmiştir. Yazar burada öncelikle mahkeme adamlarını tasvir etmektedir.

- **Mahkeme başkanı** evlidir, fakat karısı da kendisi de ahlaksız bir yaşam sürmektedirler. Bugün de başkan metresi ile randevu ayarlamıştır ve bir an önce duruşmaları bitirip onun yanına gitme hayalleri kurmaktadır.
- **Mahkeme üyelerinden biri** sabah evden çıkmadan önce karısı ile para yüzünden kavga etmiş ve bu yüzden sınırlıdır. Başkanın da bu kadar neşeli olması onu iyice germektedir.
- **Diğer üye** ise totem yapma alışkanlığına sahip biridir. Ve mahkemeye gelirken yapmış olduğu totem olumsuz sonuçlandığı için düşünceli ve dalgındır.
- **Savcı** son derece üne şöhrete düşkün biridir ve katıldığı davaların özellikle mahkûmiyetle sonuçlanması için çabalamaktadır.
- **Savcı yardımcısı** ise genç ve heyecanlı biridir. Savcı gibi olmak istiyordu ve bu yüzden gereksiz sorular soruyordu. Genç olduğu için partilerden geri kalmıyordu ve dün gece de partide sabahladığı için mahkemeye dosyaları okumadan gelmiştir.

Duruşma

Duruşma başlamış ve içeriye üç sanık alınmıştır. Zehirlenme ve adam öldürme ile ilgili bir dava görülecektir. Sanıklar **Simon Kartinkin-Yevfimiya Boçkova-Katyuşa Maslova idi.**

Nehlüdov duruşma salonunda Maslova'yı görür görmez tanımış ve onun neden buraya

düşmüş olabileceğini düşünmeye başlamıştır.

Dava konusu olay şu şekilde gelişmiştir:

Zengin bir tüccar müşteri olarak gelmiş ve Maslova'yı istemiştir. Maslova ile birlikte otele gelmiş ve daha sonra Maslovadan çantasından para getirmesini talep etmiştir. Otel çalışanı olan Boçkova ve Kartinkin ile Maslova daha önceden tanışmaktadır. Maslova onlara müşteriden çok sıkıldığını söylemiştir. Çantadan para alırken çantanın para ile dolu olduğunu gören otel çalışanları Maslova'ya eğer istiyorsa ona uyku ilacı verebileceğini söylemişler ve Maslova da kabul etmiştir. Hâlbuki uyku ilacı değil zehir vermişlerdir. Ve bu sebeple tüccar zehirlenerek ölmüş, Kartinkin ve Boçkova ise çantadaki parayı çalmışlardır.

Tanıklar dinlenmiş, bilirkişi raporları okunmuştur. Daha sonra savcı yardımcısı otopsi raporlarının ve tahlil sonuçlarının okunmasını istemiştir. Mahkeme başkanı ise sevgilisine yetişmek için acele etmesine rağmen, kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak daha sonra "okunmuş olduğuna karar vererek" son rapor okunmadan sona erdirilmiştir.

Daha sonra savcı yardımcısı 1 saat 15 dakika süren bir konuşma yapmış bu konuşmada sürekli psikolojik derinliklere toplumsal yaralara değinerek Maslova'yı suçlamıştır.

Örneğin "*Maslova gibi patolojik bireylerden topluma yönelen tehlikeyi kavrayın ve toplumu zehirlenmekten koruyun.*" demiştir.

İddia makamının sözü bitince sıra avukatlara gelmiştir. Diğer iki sanık para ile avukat tutmuşlardır ve bu avukat çok güzel bir savunma yaparak tüm suçu Maslova'nın üzerine atmıştır. Maslova'nın avukatı ise: "*Aslında tüm bunlara sebep olan şeyin Maslova'nın kötü yola düşmesine sebep olan kadın erkek ilişkileri*" hakkında psikolojik bir konuşma yapmaya çalışır. Ancak hitabeti kötü olduğu için etkili olamaz ve başkan tarafından hızlıca sonuca bağlanması istenir.

Savunmadan sonra mahkeme başkanı jüri üyelerine zehirlenme, cinayet suç, suçlu tanımlarını yapar. Çeşitli açıklamalarda bulunur ancak yine geç kalma korkusu ile "bir suçu kabul etmenin içerisindeki tüm unsurları da kabul etmek anlamına geleceğini, eğer itirazları varsa o noktaya çekince koymaları gerektiğini" söylemeyi unuttur.

Çoğu albay, tüccar ve memurdan oluşan

jüri, danışma odasına çekilir. Jürinin cevaplayacağı soru: **tüccarın konyağına zehir katmak ve böylece ölümüne sebep olmaktan suçlular mı? idir**

Jüri üyeleri, Simon için *her iki suçtan da suçludur* yanıtını verirler. Boçkova için ise *yeterli delil bulunmadığı ve avukatın güzel savunması sonucu zehirlenmeye katılmamış ancak hırsızlıktan suçludur* yanıtını verirler

Sıra Maslovaya geldiğinde ise jüri üyeleri arasında tartışma başlar. Artık herkesin yorgun ve bitkin olması da etkilidir. Gerasimoviç adında bir üye Maslova'yı savunan etkileyici bir konuşma yapıp diğer üyeleri de etkiler ve bunun üzerine "hırsızlık kastı olmaksızın" ibaresini eklerler. Ancak zehirlenme olayı için "öldürme kastı olmaksızın" ibaresini eklemeyi unuturlar.

Verilecek hükmün yanlış olmasının sebepleri şunlardır:

- Mahkeme başkanının bu ayrımı söylememiş olması
- Üyelerden birinin sürekli akrabalarını anlatıp diğerlerini bezdirmesi
- Nehlüdov'un bu karara çok heyecanlanıp ayrıntıyı gözden kaçırmaması
- Gerasimoviç'in karar yazılırken odada bulunmaması.

Bu durumda Maslova'nın hırsızlık yapmadığı ancak hiç sebep yokken tüccarı öldürdüğü anlamı çıkar ve bu da kürek cezası demektir.

Başkan verilen bu karara şaşırır ve üyelerden kararı uygulamayıp yeniden karar vermelerini teklif eder. Ancak mahkeme üyeleri zaten gergin oldukları için kabul etmezler ve Maslova bunun üzerine 4 yıllık kürek cezasına çarptırılır.

Nehlüdov bu karar üzerine derhal ünlü avukat Fanarin'i bulur ve temyiz için gerekli çalışmaların başlatılmasını ister.

Nehlüdov eve geldiğinde artık yavaş yavaş vicdan muhasebesi yapmaya başlar. "Evlü kadınla olan ilişkiyi nasıl kesmeliyim? Missi ile ilişkiyi yalan söylemeden nasıl koparabilirim? Toprak mülkiyetinin yasal olmadığına ilişkin düşüncelerim ile annemden kalan mirasın arasındaki çelişkiden nasıl kurtulabilirim? Katyuşa'ya karşı işlediğim günahı nasıl düzeltebilirim?" soruları ile başbaşa kalmıştır.

Maslova'nın Kaldığı Koşuş

Maslova'nın kaldığı koşuşta 12'si kadın 3'ü çocuk olmak üzere toplam 15 kişi kalmaktadır. Kişilerin suçlu bulunmasının sebepleri şunlardır:

- Bir kadın hırsızlıktan,
- Bir kadın kimliğinin olmamasından,
- Bir kadın kocasını balta ile öldürmekten,
- Hat bekçisi olarak çalışan kadın trene bayrak sallamayı geciktirdiği için trenin kaza yapmasından,
- Bir kadın kocasını zehirlenmeye teşebbüsten (Fedosya evlendiğinde kocasını sevmiyor ve öldürmek istiyordur. Ancak tutuklu kaldığı süre boyunca kocasıyla birbirlerine âşık olmuşlar ve ailesi şikâyetten vazgeçmiş olmasına rağmen serbest bırakılmamıştır),
- Bir kadın köyde haksız yere askere götürülmek istenen yeğenini savunduğu için,
- Yaşlı bir kadın ve oğlu yangın çıkarmaktan dolayı tutuklanmışlardır. Ve bu kadının bırakacak kimsesi olmadığı için 2 çocuğu da onunla beraber tutukevinde kalıyordu.

(Günümüzde de 400den fazla çocuk annesi ile birlikte hapiste kalmaktadır. Ayrıca otistik bir çocuğun da hapisanede olduğu bilinmektedir ki normal bir çocuğun dahi bakımı bu denli zorken.)⁷

Nehlüdov; mahkemede bir jüri üyeliği daha yapması gerekiyordu. Bu duruşma bir gencin sarhoş bir anında bir ambardan yoluk çalması hakkındadır. Duruşma sürecince Nehlüdov yargı sistemi hakkında düşünmeye başlamıştır:

"Delikanlıyı tıpkı diinkü kadın gibi (Katyuşa) toplumun korunması gereken tehlikeli bir yaratık olarak görüyorlar. Onlar tehlikeli de biz değil miyiz? Ben ki çapkının, ahlaksızın, yalancının biriyim ve benim böyle olduğumu bildikleri halde ben-den nefret etmedikleri gibi üstelik saygı gösterenler de öyle değil mi?"

"Daha binlercesinin yakalanmadığını bildiğimiz halde, rastlantıyla elimize düşmüş biri ile yetiniyoruz ve onu hapisaneye 'tam bir tembelliğin hükmü sürdüğü ya da en sağlıksız ve anlamsız işlerin yapıldığı koşullara, kendisi gibi laçkalaşmış ve hayatta yolunu şaşırılmış insanların arasına'

7] <http://www.haberturk.com/yasam/haber/1048408-poyraz-ali-otizmli-ve-hapishanede-yasiyor>

koyuyoruz. Sonra da farklı bir şehre, en ahlaksız insanların yanına sürgün ediyoruz.”

“Koşulları kaldırmak şöyle dursun fabrika, atölye, meyhane, genelev gibi kurumlara da adeta teşvik ediyoruz. Daha sonra bir kişiyi yakalayıp ceza verince de bizden beklenen bir şey kalmadığını düşünüyoruz.”⁸

Artık Nehlödov tüm bu adliye, personellerini, yargı işlemlerini bir komedi olarak görmektedir. Ve bu kenara itilmiş insanlara komediye harcadığımızın %1'ini harcasak her şeyin daha farklı olacağını düşünmektedir.

‘Biz ki zengin, soylu, eğitilmiş kişiler bu kenara itilmiş insancıkların, bu işine bile yaramayacak yolluğu çalan çocuğun neden bunu yaptığını araştırmak yerine, sorunu ona ceza vermekle halledeceğimizi sanıyoruz’ demektedir.⁹

Tüm bu düşüncelerden sonra Nehlödov savcının odasına gidip artık jüri üyeliği yapmayacağını, çünkü her türlü mahkemeyi yararsız ve aynı zamanda ahlaksız saydığını söyler.

Ertesi gün Nehlödov hapishaneye gider; ve yazar burada ziyaretçi odasını tasvir etmeye başlar;

Öncelikle nöbetçi içeri giren ziyaretçileri tek tek omuzlarına dokunarak saymaktadır ve saat bitiminde eksik kalmasını diye uğraşmaktadır. Nehlödova dokununca Nehlödov bunu çok onur kırıcı bulur ancak buraya gelme sebebinin çok farklı olduğunu ve artık eskisi gibi olmayacağını düşünüp yaptığından utanır.

- Ziyaret odası 2 tel yardımı ile 3 kısıma ayrılmıştır. Bir kısımda ziyaretçiler diğer uç kısımda mahpuslar bulunmaktadır. Ortada ise gardiyanlar gezmekte ve odadaki insanların kontrol etmektedir. Ancak bu mesafe öyle uzaktır ki insanlar birbirlerine seslerini duyurmak için bağırıyor ve odaya uğultu hâkim oluyordur. Ve bu yüzden kimsenin dediği anlaşılıyordu.

Nehlödovun en çok şaşırdığı şey ise, ‘bütün bunların sanki böyle olması gerekmiş gibi insanların bu olanları hiç garişememesi ve kabul etmesi, kendi duygularıyla alay edilmesine izin vermeleriydi.’¹⁰

8] Diriliş s. 174-175.

9] Diriliş s. 176.

10] Diriliş s. 203-204.

Nehlödov Maslova’yı karşısına çağırır fakat karşısındaki kadının artık onun tanıdığı eski Maslova olmadığını, karşısında bir ölü bulunduğunu görür ve aslında ilk yapması gereken şeyin, onun manevi ruhunu diriltmek olduğuna karar verir.

Maslova ile konuşur ona yardım etmek istediğini söyler. Ve davasının temyize gidebilmesi için ona dilekçe imzalatır. Temyiz için esaslı olmasa da birkaç sebep bulabilmişlerdir:

- İç organ raporlarının okunmamasına izin verilmemesi
- Avukatın, sanığın karakterini ve içine düştüğü durumu anlatırken susturulması
- Mahkeme başkanının jüriye suç tanım ve unsurlarını tam olarak anlatmamış olması
- Jüri ifadelerinin çelişkili olması

Nehlödov dilekçeyi Maslova’ya imzalatırken müdürün odasındadırlar. Ancak yalnız başlarına kalamamışlardır, başlarında jandarma beklemiştir. Bu yüzden de sürekli kısık sesle konuşmak zorunda kalmışlardır. Bu da mahremiyeti engelleyici bir unsurdur.

Maslova Nehlödov’u gördükçe ondan para istemekte ve mahpus arkadaşları için yardım talep etmektedir. Yangın çıkaran kadın ve oğlunun suçsuz olduğunu ve onlara yardım etmesi gerektiğini söylemiştir.

Nehlödov’un Diğer Mahkûmlarla İlişkisi

Nehlödov hapishaneden çıkacakken siyasi mahkûmlardan birisi tarafından kendisine mektup yollanmıştır. Bu mahpus yıllar önce tanışmış olduğu öğretmen kadın **Vera Bogoduhovskaya** idir. Devrimci olmuş ve tutuklanmıştır.

Nehlödov’un eski arkadaşı şimdi vali yardımcısı idir ve Nehlödov ondan hem Maslova ile hem de Vera ile görüşebilmek için izin belgesi almıştır.¹¹

Daha sonra Maslova’nın isteği üzerine yangın çıkaran oğul **Menşov** ile konuşmak üzere onun hüccesine gider. Menşov’un hikâyesi şöyledir;

Menşov evlenmiş ve evlendikten kısa süre sonra karısı meyhaneciye kaçmıştır, Menşov da karısını geri almak için meyhaneye gidip adamla kavga

11] Diriliş s. 247 Nehlödov hukuksuzluklarla mücadele etmek için hukuksuzluğa başvuruyor. Hak ve adalet gözetilen insan İmtiyazın her türlüüne karşı olmalıdır.

etmiştir. Ertesi gün ise meyhanede yangın çıkmıştır ve adam suçu Menşov'un üzerine atmıştır. Hâlbuki sigortadan para alabilmek için meyhaneyi kendisi yakmıştır.¹²

Nehlüdov yardım edeceğini söyleyip hücreden çıktığında bu sefer yolunu bir grup insan kesmiştir. Bu insanlar kimlik belgelerinin süresi geçtiği için 2 aydır burada tutulan işçilerdir. Memleketlerine geri gönderilmeleri gerekirken oradaki hapisanenin yanıp kullanılmaz hale gelmesinden dolayı 130 işçi burada hapsedirler. Oysa bir suçları yoktur. Kimse bu olanları değiştirmek için ise bir şey yapmamaktadır.

Nehlüdov Vera ile görüşür ve Vera öncelikle Maslova'nun rahat etmesi için onu revire ya da siyasi mahkûmların yanına gönderilmesi için talepte bulunması gerektiğini söyler. Daha sonra kendisi için ise iki istekte bulunur;

- İlk olarak Petersburg'da kaleye hapsedilmiş olan **Gurkeviç**'in bilimsel kitaplar okuyup araştırma yapmasına izin verilmesini ister
- Daha sonra ise sırf Vera'nun kitaplarını kendi evinde sakladığı için suçlu bulunup tutuklanan **Şustovay**ı kurtarmasını ister.

Nehlüdov tüm bunları duyduktan sonra sürekli, bunların ne için olduğunu kendisine sorup durmakta, ancak cevap bulamamaktadır ve hapisaneye her gittiğinde hissettiği manevi bulantı artık fiziksel bulantıya dönüşmektedir.

Ona en korkunç gelen şey ise: "hiç suçu olmamalarına rağmen, sırf kâğıt üzerinde öyle yazmıyor diye yüzlerce insana çektirilen acılar ve kardeşlerine işkence eden ve bunu yaparken iyi ve önemli iş yaptıklarından emin olan gardiyanlardı."

Burada bir deneyi hatırlayabiliriz: Öğrenciler deney için gardiyan ve mahkûm olmak üzere ikiye ayrılırlar ve gardiyan olan öğrenciler bir süre sonra sırf görev bilinciyle iyi ve doğru bir şey yaptıklarını düşünüp kendi arkadaşlarına işkence yapmaya başlarlar.¹³

Kitapta Tartışılan Diğer Sosyal Meseleler

Toprak Mülkiyeti

Yazar kitapta yalnızca yargılama sistemine

12] *Diriliş*, s. 255.

13] Bknz: Miligram deneyi- Hapishane deneyi.

değil, mülkiyet ve toprak konusuna da değinmiştir.

Nehlüdov Maslova ile Sibirya'ya gidebilmek için temyizden ret kararı gelme ihtimaline karşı biran önce buradaki işlerini bitirmeye çalışıyordu.

Öncelikle kendisine miras kalan toprakları, üniversitedeki düşüncesine denk düşecek şekilde köylülere dağıtmaya ve onları kölelikten kurtarmaya karar vermiştir.

Kuzminstk'e gider ve toprak paylaşımı için köylülerle toplantı yapmaya karar verir. Köylülere toprağı onlara uygun fiyata kiralayacağını söyler. Köylüler aralarında münakaşa ederler ve daha sonra sözleşme imzalarlar. Bu sözleşme ile birlikte Nehlüdov'un gelirinde yarı yarıya azalma meydana gelmiş olur.

Daha sonra topraklarının olduğu bir diğer şehir olan Panova'ya gider. Burada köylülerle konuşmadan önce köyü gezer ve halkın yoksulluk içinde çarpındığını görür. Ve aslında Kuzminstk'te yaptığını yani toprağı kiralamanın dahi yanlış olduğunu farkeder. Toprak zenginler tarafından halkın elinden alınmıştır, yoksulluğun asıl sebebi budur.

"Bilimsel topluluklarda, hükümet kurumlarında ve gazetelerde halkın yoksulluk nedenlerini ve kalkındırma yollarını konuşup duruyoruz, sadece halkı mutlak surette kalkındırarak olan tek kesin çare, onlar için gerekli olan toprağın ellerinden alınmasına son verme çaresinden bahsetmiyoruz."

"Toprak mülkiyet konusu olamaz, tıpkı su gibi, hava gibi, güneş gibi alım ve satım konusu yapılamaz. Herkes toprak üzerinde ve toprağın sağladığı şeyler üzerinde eşit haklara sahiptir."¹⁴

İşte bu düşüncelerden sonra aslında hiçbir hakka sahip olmamasına rağmen kendinde bir hak görmüş ve toprağı kiralamıştır. Panova'da ise böyle yapmamış ve toprağın tamamını köylülere dağıtmaya karar vermiştir. Bu toprak üzerinden vergi toplanacak ancak vergi yine köylülerde toplanacak ve ortak ihtiyaçlar için kullanılacaktır. Yani Nehlüdov buradaki tüm gelirinden vazgeçmektedir.

Köylüler teklifi ilk duyduklarında kabul etmezler. Çünkü onlar zenginler hep köylülerin zararına planlar yaptıklarını bildikleri için bunun da hileli olduğunu düşünürler ancak daha sonra ikna olurlar.

14] *Diriliş*, s. 313-314.

Burada da anlaşma sağlandıktan sonra Nehludov avukatın yanına dönüp vaziyetler hakkında bildi alır. Menşovlar'ın yangın suçunu işlediklerine dair hiçbir kanıt olmaması, yargıcın ve savcının ihmali yüzünden şuan hapiste olmaları durumunu oluşturmuştur. Avukat Fanarin bu davaya ücretsiz bakacağını söylemiştir. Fedosya için ise Petersburg'da dilekçe komisyonuna götürmesi için dilekçe hazırlamıştır.

Nehludov'a bu sırada yeni bir mektup daha gelmiştir. Bir grup insan toplanıp İncil okudukları için tutuklanmış ve sürgün cezasına çarptırılmışlardır.

Nehludov avukat Fanarin'e bu durumu sormuştur.

Fanarin: *"Hata savcılarım; hatta genel olarak da tüm mahkeme üyelerinin yeni liberal insanlar olduklarını sanma alışkanlığımızda. Artık sadece ayın sonunu düşünen birer memur haline geldiler. Maaşı alır, ama maaşından daha fazlasına gerek duyar, ilkeleri de bununla sınırlıdır. Kimi isterse-niz yargılayacak, suçlayacak ve cezaya çarptır-caklardır"* der.¹⁵

Günümüzde de farklı olmadığını görüyoruz. Verilen her karar Yargıtay'dan, Danıştay'dan dönmessin diye onlara uygun verilme-ye çalışılıyor. Ya da bir operasyondan sonra hemen görev yerleri değişiyor vs.

Nehludov bunun üzerine *"Ama her şey savcının ve yasayı uygulayıp uygulamama gü-cünü elinde bulunduran kişilerin keyfine bağlıysa mahkemeye ne gerek kalıyor?"* diye sorduğunda avukat gülmüş ve felsefe ve genel sorunlar üzerine konuşmak için akşam kendi evine çağırmıştır.

Petersburgda Nehludov'un halletmesi gereken işler şunlardır;

- Maslova için senatoya temyiz dilekçesi vermek,
- Fedosya için dilekçe komisyonuna dilekçe vermek,
- Vera'nun söz ettiği Şustova'nın hapisten kurtulması ve kalede bulunan Gurkeviç'in bilimsel kitaplar alabilmesini sağlamak,
- İncil okuduğu için sürgüne gönderilen tarih-katçılarla ilgilenmek,

Dmitry Nehludov, Petersburg'da teyzesi-

nin evinde kalmaktadır. Teyzesinin kocası eski bakandır ve çok fazla tanıdığı vardır. Davalar için ondan yardım istemeyi düşünmektedir. Teyzesi de belirli bir çevreye sahiptir ve Nehludov için kendi ahbablarından ricalarda bulunur. Nehludov bu mektupları senatoya ve dilekçe komisyonuna götürür.

Şustova konusu için soylu bir adamdan hemen cevap gelir ve bu cevapta kızın derhal serbest bırakılacağı yazmaktadır. Nehludov bu basit oyunlara çok şaşırmıştır *"Nasıl yani? Bu ne korkunç şey! 7 aydır hücre hapsinde tutulan bir kadının hiçbir suçu olmadığı anlaşılıyor ve onu hapisten çıkarmak için tek sözcük yetiyor!"*¹⁶

Petersburg'da mahpusların kaderinin bağlı olduğu adam ise Alman baronlarından eski bir generaldir. Nehludov bu generalden Gurkeviç'in annesi ile görüşmesini ve çalışmalar için kitap alabilmesini rica eder. Ancak general daha tutukluların adı geçince irkilir ve sanki kötü bir insan soyundan bahsediliyormuş gibi hisseder. Ve hapishanede yeterince kitap olduğunu, bu kişilerin tamamen huzursuzluk yaratmak için çeşitli isteklerde bulduklarını söyler. General mahkûmlara karşı son derece acımasızlığı ile bilinmektedir. Onun için önemli olan şey verilen emirleri yerine getirmektir. Sonuçları düşünmek tamamen yararsız bir iştir ona göre. Gevşek davranmamak, vicdanına yenik düşmemek için de düşünmemeyi adeta vatan borcu haline getirmiş biridir.

Senatodaki Duruşma

Dmitry dilekçeyi götürmüş ve senatoda başsavcı yardımcısının üniversite zamanından çok yakın arkadaşı olduğunu görmüştür. Onun her ne durumda olursa olsun vicdanıyla karar vereceğini düşünüp sevinmiştir. Çünkü namuslu, çalışkan, dürüst bir arkadaşıdır.

Senato'da ise dava için oylar bölünmüştür. Dmitry'nin mektubunu götürdüğü üye, kararın bozulmasını Maslova'nın serbest kalmasını istiyordu. Ancak diğer üyeler itiraz ediyordu. Savcı yardımcısı gerekçelerin yeterli olmadığını ileri sürerek ret oyu kullanır. Mahkeme başkanı katı ve olumsuz bir kişiliktir sırf bu sebeple ret oyu kullanır. Son üye ise materyalist biridir ve ahlaki nitelik gösteren her şeyden nefret ediyordu. Nehludov'un hikâ-

15] Diriliş, s. 342.

16] Diriliş, s. 376.

yesini duymuş ve Maslova ile evlenmek istediğini de bildiği için bu durumdan iğrenmiş ve sırf bu evlilik gerçekleşmesin diye ret oyu kullanmıştır. Bu şekilde Maslova'nın dilekçesi reddedilmiş olur. Şimdi son ihtimal Çar'a dilekçe vermektir.

Nehlüdov senatodan çıkıp Şustova'nın ailesini görmeye gider. Şustova'nın teyzesi Vera'nın arkadaşı ve devrimci bir kadındır. Kendisi de daha önce siyasi işlere karışıp tutuklanmıştır. "Hücre hapsi gençler için korkunç bir yerdir. Gerçek devrimciler için ise dinlenme yeridir. Kaçak yaşayan birisi sürekli endişe, maddi yokluklar ve hem kendisi hem de dava için korku duyar. Sonunda yakalanınca bütün sorumluluk üzerlerinden kalkar. Devrimciler yakalandıklarına sevindiklerini açıkça söylerler" der.

Oysa gençler için korkunç bir yer olmasını ise şu şekilde açıklamaktadır; "Bana da sorgu yapılırken sigara ikram edilmişti. İnsanların sigara içmeyi ne kadar sevdiklerini bildiklerine göre, özgürlüğü ve ışığı, anne babayı ve evlatları da ne çok sevdiklerini bilirler. O zaman neden bizi değer verdiğimiz her şeyden kaçırıp vahşi bir hayvan gibi hapishanelere kapatıyorlar?"¹⁷

Şimdi İncil okuyan tarikat üyelerinin dilekçesinde sıra. Nehlüdov dilekçeyi kilise muhafızına verir ve onların da hemen serbest kalabileceğini öğrenince çok sinirlenir.

Tüm bu hürsüzlükten, içki satıcılığından, serse-riklikten, yangın çıkarmaktan suçlu bulunan kişilerin aslında yasayı çiğnedikleri ya da adalete aykırı davrandıkları için değil de, sırf zenginlerin daha fazla zengin olmasına, halkın daha fazla sömürülmesine engel oldukları için tutuklandıklarını düşünmeye başlar.

"Öyle ki tek bir suçsuzu mahkûm etmemek için on suçlunun bağışlanması kuralı hiç hesaba katılmadığı gibi, tam tersine tıpkı çürük parçadan kurtulmak için sağlam parçaların da kesilmesi gerektiği gibi, gerçekten tehlikeli birini ortadan kaldırmak için on tehlikesiz insan da cezalandırılarak yok ediliyordu." Bütün bunların bu kadar açık ve basit olması ise onu daha çok korkutuyordu.¹⁸

Senatoda dilekçe reddedildiği için Nehlüdov artık Maslova ile Sibirya'ya gitmek için yolculuğa hazırlanması gerekmektedir. İşlerini sıraya koymuştur:

17] Diriliş, s. 420-421.

18] Diriliş, s. 429.

- Maslova'nın çara dilekçesi verilecektir ve elinden geldiğince ona yardım edecektir,
- Köydeki arazilerin kesin hükme bağlanması için uğraşacaktır,
- Giderek kendisine daha sıklıkla başvuran tutuklulara yardım edecektir.

Dmitry Nehlüdov diğer insanlara yardım ederken; ister istemez kendisini yeni bir iş içinde bulmuştur. Bu iş de "hapishaneler ve ceza mahkemesi denilen, bu insanları hayretler içerisinde bırakan kurumun nasıl bir şey olduğunu, niçin ve nereden geldiğini araştırmaktır."

Papazla, gardiyanla, avukatlarla, tutuklularla vs. görüşüp kendince 5 'suçlu' tipi çıkarmıştır.

Kitapta Bahsedilen Suçlu Tipleri

(Burada suçluyu tırnak içinde belirtmekte fayda vardır. Aslında suçlu diye adlandırılan tutuklular diyebiliriz, bazıları bizim kabul etmediğimiz suçlardır)

Yangın çıkaran ana ve oğul - İncil okuyan tarikat üyeleri - kimliği olmayan işçiler - kocasını zehirleyen ancak sonra şikâyetinden vazgeçilmiş olan Fedosya - evinde başkasına ait kitaplar bulunan kadın - kaleye hapsedilen Gurkeviç

Nehlüdov'un Gruplandığı 5 Suçlu Tipi

- **1. Grup:** Yangın çıkarmakla suçlanan adam gibi, Maslova gibi hiç suçu olmayan, yargı hatalarının kurbanlarıdır. Ve bu grup %7 civindedir.
- **2. Grup:** Öfke, kıskançlık, sarhoşluk vb. olağanüstü koşullarda yargılayan ve ceza verenlerin hepsinin dahi aynı koşulda gösterebilecekleri türden davranışları yüzünden hüküm giymiş insanlardır. Bu grup mahkûmların yarısından fazlasını oluşturuyordu.
- **3. Grup:** Kendilerine göre en sıradan, hatta iyi işler yapmış, ancak yasaları hazırlayan tanımadıkları insanların görüşlerine göre suçlu sayılarak cezalandırılan insanlardır. Örneğin içki satmak, kaçakçılık yapmak, ormanlardan ağaç kesmek vs.
- **4. Grup:** Sırf inançları açısından toplum ortalamasının üstünde olan ve bu yüzden suçlu sayılan insanlardır. Mesela tarikatçılar, bağımsızlık mücadelesi veren Polonyalılar, Çerkesler, Sosyalistler.
- **5. Grup:** Bu gruptaki insanlara karşı toplum,

onların topluma olan suçundan daha fazla suçludur. Yani suça itilen kişilerdir. Yolluk çalan delikanlı gibi. Bu kişilerin yaşam koşulları adeta bu davranışı yapmaya sistemli olarak sürüklüyordu bu kişileri.

Nehlüdov bu grupları oluştururken, araştırma yaparken bir çok kitap okumuş ancak asıl sorusunun cevabını bulamamıştır.

"Bazı insanlar neden ve hangi hakka dayanarak başka insanları hapse atıyorlar, sürgüne gönderiyorlar, kamçılıyorlar ve öldürüyorlar?"

Bu sorunun cevabını bulamadığı gibi aslında okuduğu kitaplarda da hep şunu görmüştür:

Tüm bu kitaplar, tüm bu yazılanlar ceza sistemini haklı göstermeye yöneliktir. Yani cezanın gerekliliği kanıtlanması gerekmeyen, kendiliğinden apaçık bir temel önermedir.¹⁹

Nehlüdov'un Eniştesi ile Aralarında Geçen Diyalog

Nehlüdov'un ablası ve eniştesi onu görmeye şehre gelmişlerdir. Eniştesi bir yargıçtır. Ortama göre hangisi işe yarar olacaksa ona göre şekil alan biridir. Bazen liberal, bazen tutucu davranmaktadır. O sıralar kentte bir düello olmuştur ve herkes bu meseleyi konuşuyordu. Bir subay kendisine laf etti diye üniformasını savunmuş ve sivil bir adamı düelloda öldürmüştür.

Nehlüdov sarhoşluk yüzünden kavgada adam öldüren bir gençle bu düellodaki subayı karşılaştırıyordu. *"O köylü, bir öfke anında birisini öldürmüş ve karısından, ailesinden ayrı düşmüş, prangaya vurulmuş, saçları tıraş edilmiş, sürgüne gidiyor. Bu subay ise; askeri hapishanenin güzel bir odasında oturuyor, güzel bir yemek yiyor, şarap içiyor, kitap okuyor. Bugün yarın serbest bırakılacak ve üstüne üstlük herkesin ilgi odağı haline gelmiş olarak yine eskisi gibi yaşayacak."²⁰*

Yargıç eniştesi düellonun da diğer adam öldürme suçlarından farksız olduğunu ve bu yüzden subayın yargılanması gerektiğini savunmaktadır. Böylece hakkın yerini bulacağına inanıyordu.

Nehlüdov ise mahkemenin amacının ada-

let olmadığını, sadece sınıfsal çıkarların korunması olduğunu söylüyordu.

"Bence mahkeme, bizim de içinde bulunduğu sınıf açısından kazançlı olan mevcut düzenin sürdürülmesi için bir yönetim aracıdır sadece."

"Mahkemenin amacı, yalnızca toplumu şimdiki durumunda tutmaktır ve bu amaçla gerek ortalama düzeyin üstünde bulunan, düzeyi daha yukarı çıkarmak isteyen siyasi olan suçluları, gerekse ortalama toplum düzeyinin altında olan insanları izler ve cezalandırır. Yani hassas bir terazi gibi hareket eder, düzeyin aşağı ve yukarı çekilmesinde hemen devreye girip o kişileri engeller."

Eniştesi ise mahkemenin iki amacı olduğunu ve bu amaçların ahlaksızları ve toplumun varlığını tehdit eden canavarları yola getirmek (yani ıslah) eğer yola gelmiyorlarsa toplumdaki uzaklaştırmak (yani sürgün) olduğunu söyler.

Nehlüdov ise asıl meselenin zaten bu olduğunu mahkemenin her iki görevini de yapmadığını ve toplumun da bunu yapacak olanağı olmadığını belirtir.

Nehlüdov maksada uygun iki tür ceza olduğunu düşünüyordu.

"Çok eskiden beri uygulanan bu cezalardan biri bedensel ceza diğeri ölüm cezası."

"Aynı şeyi ileride bir daha yapmaması için bir adamın canını yakmak amaca uygun bir davranıştır. Toplum için zararlı ve tehlikeli birinin kafasını kesmek de son derece akıllıcadır. Her iki cezanın da mantıklı bir yanı vardır. Fakat bir işi olmadığı ve kötüleri örnek aldığı için yoldan çıkmış bir insanı hapse atıp, en ahlaksız insanlarla bir arada, hiçbir iş yapmadan boş boş oturtmanın ya da her biri 500 rubleden fazlaya mal olacak şekilde hazinenin parasıyla bir yerden başka yere nakletmenin anlamı nedir?"

"Hapishaneler güvenliğimizi sağlayamaz, çünkü bu insanlar orada ilelebet kalmayacaklar, bir gün serbest bırakılacaklar. Tam tersine bu insanlar bu kurumlarda ahlaksızlığın en üst basamağına tırmanıyorlar yani tehlikeleri artıyor."

Eniştesi bu sözler üzerine Nehlüdov'a 'Anladım sen cezaevi sisteminin iyileştirilmesi gerektiğini söylüyorsun' der. Nehlüdov ise bu sistemi ıslah etmenin imkânsız olduğunu, ancak toptan ortadan kaldırılması gerektiğini savunur.

'Ya ne olacak o zaman, öldürmek mi gere-

19] Diriliş, s. 447-448.

20] Diriliş, s. 372.

kiyor yani?’ diye sorar eniştesi.

Nehlüdov da: “Evet, acımasızca ama amaca uygun olurdu. Şimdi yapılan ise hem acımasızca, hem de bırakın amaca uygun olmayı, üstelik o kadar aptalca ki, ruhsal bakımdan sağlam insanların ceza mahkemesi gibi bu kadar saçma ve zalimce bir işe nasıl katıldıklarını anlamak mümkün değil” diye cevap verir.²¹

Sibiryaya Yolculuğu

Kafile 5 Temmuz günü Sibiryaya doğru yola çıkacaktır. Nehlüdov da hazırlıklarını tamamlayıp hapis haneye gider. Tutuklularla beraber hareket edecektir. Hava çok fazla sıcaktır. Kafileden yalnızca hasta ve yaşlı olanlar arabalara bindiriliyordur, geri kalanlar tren garına kadar yürüyeceklerdir. Kafilede 623 erkek ve 64 kadın vardır. Tutuklular prangalı bir şekilde uzun bir yolu kat etmek zorundadırlar. Hamile bir kadın vardır ve onu da arabaya almamışlardır. Yürürken aşırı sıcaktan mahkûmlardan iki tanesi fenalık geçirir ve ölür.

Tüm kış hareketsiz oturup, birdenbire üstelik böyle bir sıcakta dışarı çıktıkları için güneş çarpması yaşıyorlardır. Üstelik toplu hareket ettikleri için hava akımı da oluşmaktadır. İstasyona gidene kadar 3 mahkûmun daha öldüğü haberini alırlar. Yani sırf bu yol macerası için 5 mahpus hayatını kaybetmiş olur. Görevliler ise bir telaş halindedir; ancak bu telaşın yok yere ölen insanların, yaşayabilecekken; önemsenmedikleri için ölmelelerinden duyulan bir telaş değildir. Onlar geri kalan prosedürlerin peşinde idiler. Eşyaların akrabalara verilmesi, listeden mahpusların isimleri silinmesi gibi.

Yol boyunca Dmitry yaşadığı günü ölen insanları ve geri kalan mahpusları düşünmektedir. Valinin, polis memurunun, konvoy görevlisinin nasıl bu kadar umarsız olduklarına şaşırılmaktadır.

“Karşılardakini insan olarak değil, bir görev ve bu görevin insanca ilişkilerden daha yukarı tuttukları kurallar olarak görüyorlar. Bütün bu insanların memurun, polisin çoğu uysal iyi insanların olmalarına rağmen sırf görevlerini yaptıkları için kötü olduklarını düşünüyor. Bu insanların en korkunç kötülükleri yapmaları için ne gerekirdi diye sorulsa;

21] *Diriliş*, s. 461-462-463.

Şu anda var olan durumun süirmesi, yani bu insanların; vali, müdür, subay polis olması, yani birincisi bu insanların insanlara insanca ve kardeşçe bir yaklaşım göstermeksizin eşya gibi davranabildikleri ve adına devlet memurluğu denilen bir görev olduğuna inanmış olmaları, ikincisi ise devlet memuru olan bu kişilerin insanlara karşı davranışlarından tek tek sorumlu olmadıkları bir düzen olması gerekirdi” cevabı verilir.²²

Yani aslında baktığımızda devlet güvenesi altında olunca yapılan şeylerin meşrulaştığını söyleyebiliriz. Öncelikle devlet tarafından görevlendirilmiş olmak kişilere karşı yapılan muamelelerdeki suçu ortadan kaldırıyor, ardından da her görevlinin parça parça yerine getirmiş olması bütününe baktığımızda aslında ortada bir suçun olmadığını yanılgısına düşürüyor insanları.

Maslova yolculuk boyunca Vera'nın önerisi ve Dmitry'nin talebi ile siyasi mahpuslarla birlikte kalmıştır. Burada ağır cezalı suçlulara oranla daha güzel muamele görmüştür. Buradaki kişiler insana karşı saygılı ve geçmiş sorgulamayan kişilerdir. Gara doğru yürürken siyasi mahkûmlar araba ile geliyorlardı ancak Maslova ağır cezalı olduğu için yürümek zorundadır.

İki siyasi mahpus da Maslova ile beraber yürüyorlardır. Marya Pavlovna adındaki kadın arabadaki yerini hamile kadına verdiği için yürüyordu. Simonson adındaki siyasi mahpus ise sınıfsal üstünlüklerden yararlanmayı hakça bulmadığı için arabaya binmeyi reddediyor ve yürüyordu.

Maslova bu mahpuslarla birlikte yürürken hayatında hiç duymadığı muhabbetlere katılmış yeni fikirler kazanmıştır. Hayatından çok memnundur ve neredeyse mahkûm olduğu için sevinecektir. Nehlüdov ile bu 2 aylık yürüyüşte çok sık görüşmeler de Dmitry ondaki değişimi fark ediyor ve seviniyordu. Maslova artık cazibesini kullanmaktan vazgeçmiş, hayata dair fikirler üreten bir kadın olmuştur.

Nehlüdov da Maslova sayesinde birçok siyasi mahpusla tanışmıştır. Ve buradaki devrimcileri de kategorize etmiştir. Aralarında gerçekten kendilerini kötülükle savaşmaya yükümlü sayıp devrimci olanlar da vardır.

22] *Diriliş*, s. 502.

Ancak birçoğu ün&şöhret düşkünlüğü yüzünden, ya da tehlike meraklısı kişiliklerden, adrenalin seven gençlerden oluşmaktadır.

Nehlüdov Katyuşa'yı görmek için menzil binasına gider.²³ Bu bina 150 kişi için öngörül-
düğü halde 450 kişinin kaldığı koşullardan oluşuyordu. İnsanlar koridorlarda, yerlerde yatıyorlardı. Her taraf sıkışık ve kalabalıktır.

Simonson adlı siyasi mahpus Nehlüdov'la konuşmak istediğini söyler. Ona Maslova ile evlenmek istediğini, ancak Maslova'nın Nehlüdov ile ilişkisi kesinliğe kavuşmadan Maslova'nın net bir cevap vermediğini söyler. Nehlüdov ise bu konuda özgür olanın kendisi değil Maslova olduğunu, o isterse çekip gidebileceğini belirtir.

Nehlüdov daha sonra hana geçip bu 3 ay içerisinde gözlemlediklerini ve özellikle menzil binasında gördüklerini düşünmeye başlar. Öncelikle insanların bu kadar acımasızlığı yapmaları için akıllarını kaçırmış olduklarını düşünür. Fakat insanlar Dmitry'i korkutan ve şaşırtan böyle bir şeyi sadece gerektiği için değil, üstelik yaptıklarının gerçekten çok önemli ve yararlı bir iş olduğuna öyle rahatça inanarak yapıyorlar ve üstelik sayıları da o kadar fazladır ki, hepsinin deli olduğunu kabul etmek zordur.

Tüm gözlemlerini kafasında şu şekilde kategorize etmiştir. **İlk olarak özgür yaşayan insanlar arasından yargı ve yönetim aracılığıyla en kızgın, en sinirli, en yetenekli ve en güçlü insanlar seçilip ayıklanıyor ve bu insanlar diğer özgür kalanlara oranla daha fazla suçlu ya da toplum için tehlikeli olmasa da tutuklanıyorlardır.** Bu tutuklular için şu aşamalar vardır:

- Aylarca ve yıllarca tembellik içinde, geçimi dışarıdan sağlanarak tüm doğal ve manevi yaşam koşullarından uzak zindanlara hapsediliyorlardır.
- Bu insanlar, bu kurumlarda gereksiz her türlü hakarete, zincire vurulmaya, kafası tıraş edilmeye, rezil bir kıyafet giymeye zorlanıyor.
- Güneş çarpması, boğulma, yangın gibi istisnai durumları bir yana bırakırsak hapis-hanelerde her gün karşı karşıya buldukları bulaşıcı hastalık, aşırı yorgunluk, dayak

gibi tehlikelere açık olan bu insanlar sürekli kendilerini koruma içgüdüleriyle en korkunç davranışları yapabiliyorlar ve karşısındaki de aynı davranışı sergilediğinde affedebiliyorlardır.

- Bu insanlar, yaşamın hatta özellikle de bu kurumların ahlaksızlaştırdığı katillerle, kötü insanlarla bir arada tutuluyorlardır. Bu henüz ahlakı tam bozulmamış kişiler bu mekânlarda mayanın hamura yaptığı etki gibi bir etkiye maruz kalıyorlardır.
- Sonuncusu ise; bu etkiler altında kalan insanların hepsine her türlü zorbalığın, zalimliğin, caniliğin hükümet tarafından bırakın yasaklanmayı, işine geldiği zaman göz yumduğu aşılınmış oluyordur. Hem de en inandırıcı yöntemle; kendilerine uygulanan insanlık dışı muamelelerle. Örneğin işkence etmek, kaçan birinin ölü ya da diri getirilmesine ödül vermek, eşleri birbirlerinden ayırıp başkalarının karı ya da kocası ile birlikte yaşamaya zorlamak gibi.

Nehlüdov bu durum için *"sanki olabildiğince çok sayıda insan en iyi, en doğru yöntemle nasıl ahlaksızlaştırılır diye bir görev ortaya atılmış" diye düşünüyordu.*²⁴

Nehlüdov daha sonra kitaplardan araştırıldığı konuları düşünmeye başlar. Kitaplara göre bu cezalandırma: **"suça engel olma/ göz korkutma/ adam etme/ kurallara uygun cezalandırma"** dır.

Ama gerçekte bu koşulların hiçbiri gerçekleşmemektedir.

- Suça engel olmak yerine tam tersi suçun yayılması söz konusudur.
- Göz korkutmak yerine; örneğin hapishanelere neredeyse kendi isteğiyle giren serseriler gibi pek çok suçlu suç işlemeye özendiriliyordur.
- Adam etmek yerine bütün bu ahlaksızlıklar sistemli bir biçimde bulaştırılıyor.
- Kendisine karşı işlenmiş bir suçun cezasını kendi eliyle verme isteği ise hükümetin belirlediği cezalarla ortadan kaldırılmadığı gibi, şimdiye dek içinde böyle bir istek olmayan halkın arasında giderek yayılıyordu. Çünkü adalete inanmıyorlardı.

"Peki neden tüm bunları kimse göremiyor, neden bu cezalar sistematik biçimde yüzyıllardır

23] Menzil binası mahkûmların geceyi geçirdiği konak ev.

24] *Diriliş*, s. 590-591.

devam ediyordu? Neden yeni tip hapisanelerin yapılacak olması Nehliüdo' da bir güven yaratmıyordu? Ve Nehliüdo' u en çok kızdıran ise halktan toplanan paralar ile maaşlarını alan, polisin, gardiyanın, bakanın kendilerine göre bir yasa hazırlaması ve bu yasalara uymayan insanların cezalandırılma haklarını kendilerinde görmeleriydi.²⁵

Romanda buraya kadar yazar gerek Nehliüdo gerek Katyuşa üzerinden vicdani sorgulatma yapmıştır. Burada anlatılan tüm olguların bir romandan ibaret olmadığını ve gerçek dünyanın tıpatıp aynı olduğunu şu şekilde gösterebiliriz:

Cezaevleri bir cezalandırma aracı değildir!

Öncelikle cezanın gerekliliği insanların toplum halinde yaşama mecburiyetlerinden kaynaklanmaktadır.²⁶ İlk zamanlarda insanların işlenen suçlara karşı 'göze göz diş diş olarak' ifade edilen kısas usulüne bütün eski yasalarda rastlanmaktadır.²⁷ Nitekim Hammurabi Kanunu'nun 197. Maddesi "hiir insanın kemiğini kiranın kemiğinin, dişini kiranın dişinin kırılacağını" belirtmektedir.²⁸

Ancak Avrupa'da 18. Yüzyılın sonlarına doğru başlayan felsefi hareketle birlikte ceza hukukunda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Ve günümüzde de ağırlıklı olarak hürriyeti bağlayıcı cezalar uygulama alanına girmiştir.

Kur'an'daki suç - ceza ilişkisinde; ilk insan Adem ve Havva'nın(as) Allah tarafından konulan yasağı ihlal etmeleri ve suçlarının karşılığında cezalandırılmaları²⁹, çocukları Habil-Kabil olayı³⁰, Kur'an'daki suç ve ceza kavramları konusunda yeterli bilgi vermektedir.

Yani Kur'an suç ve cezanın başlangıcı konusunda, insanların topluluklar halinde yaşamaya başlamaları teorisinin aksine, ilk insan ile başlayan suç ceza olgusunu ve insandaki suça eğilim konusunu bize göstermektedir.³¹

Suç kavramına baktığımızda Soyaslan'a göre suç; 'Medeni topluma zarar veren başkalarının doğruluk ve menfaat duygularının ihlali, toplumun ahlaki değerlerine aykırılık, toplumun varlık muhafazasını ciddi tehlikeye koyan fiillerdir.'³²

Toroslu ise suçu 'hukuk düzeninin ceza tehdidi ile yasakladığı fiil' olarak tanımlamıştır.³³

İslam düşüncesinde ise genel anlamda, Allah'ın yasakladığı bir fiili yapmak veya emrettiği bir fiili yapmamak, isyan etmek suç olarak kabul edilmektedir. El Maverdi ise suçu "Allah'ın, karşılığında had ya da ta'zir türünden bir ceza koyarak yasakladığı şer'i mahzurlar"³⁴ şeklinde tarif etmektedir.

Ceza ise Arapça kökenli bir kelime olup iyi veya kötü olan bir fiilin karşılığını vermek anlamına gelmektedir. Türkçe'de ise yalnızca olumsuz olarak suç karşılığında öngörülen yaptırım anlamında kullanılmaktadır.

Dönmezer-Erman cezayı, 'topluma karşı yapılan zararlı bir fiilin karşılığı olarak ve toplum adına uygulanan bir müeyyidedir.' şeklinde tanımlamıştır.³⁵

İçel/Akinc/Özgenç/Sözüer/Mahmutoglu/Ünver de cezayı 'yasalarda suç olarak belirlenmiş eylemlere karşı yine yasalarla öngörülen, kişiyi bazı yoksunluklara sokan, suçluyu ıslah etme, topluma yeniden kazandırma ve korkutuculuk özelliğinden dolayı suç işlemesini önleme amaçlarına yönelik bir yaptırım' olarak tanımlamıştır.³⁶

İslam Ceza Hukuku'nda suçlar için ön görülen cezalar genel olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabii tutulmaktadır. Sınırları kanun koyucu(şari) tarafından çizilen, eksiltme, artırma ve affın söz konusu olmadığı belli sayıdaki suçlar için ön görülen cezalar **had cezaları**, kasten adam öldürme suçu karşılığında ön görülen **kısas cezası** ve bunların dışında, takdiri yetkili makamlara bırakılmış olan suçla-

25] Diriliş, s. 593.

26] ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA, *Ceza Hukuku Genel Hükiimler*, 5. Baskı, 2011.

27] ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA, *Ceza Hukuku Genel Hükiimler*, 5. Baskı, s. 32.

28] Recai Galip OKANDAN, "Hammurabi Mecellesi" 284-315, İÜHFİM, İstanbul, 1951.

29] Taha Suresi 20/117, 123.

30] Maide Suresi 5/27-31.

31] Suat ERDOĞAN, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza*

Uygunluğu.

32] Bkz. Doğan SOYASLAN, *Ceza Hukuku Genel Hükiimler*, Yetkin Yayınları, 2014, s. 204.

33] Nevzat TOROSLU, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2012.

34] MAVERDİ, *Ahkamü's-Sultaniye*, s. 285.

35] Sulhi DÖNMEZER, Sahir ERMAN, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Beta Yayınları, a.g.e 1, 6.

36] İÇEL/AKINC/ÖZGENÇ/SÖZÜER/MAHMUTOĞLU/ÜNVER, *Yaptırım Teorisi*, Seçkin Yayıncılık, 2000.

rın cezaları **ta'zir** olarak ifade edilmektedir.³⁷

Kur'an da suç ve ceza uygunluğu dikkate alınmıştır. "bir suçun karşılığı onun benzeridir"³⁸

*Kim bir suç işlerse ancak suça uygun(misl) bir ceza ile cezalandırılırlar, onlara haksızlık yapılmaz.*³⁹

Suç ve cezanın adaletli ve uygun bir biçimde uygulanması için çeşitli kıstaslar vardır:

- Cezanın suça endeksli olması
- Caydırıcılığın yapısal olması
- Uzlaşmaya imkân tanınması
- Hukukun üstünlüğünü esas alması⁴⁰

Bunların dışında suça karşılık yer alan cezaların bir kısmı suçla doğru orantılıdır, yani aynı cinstendir. Mesela hırsızlık yapan bir insanın kazanacağı mal varlığı oranında kendi malvarlığından bir indirim gidilir.⁴¹

Veyahut suçla ters orantılı ceza uygulaması vardır. Bunun da örneğine bakacak olursak mesela sarhoş olan biri bedensel bir haz duyduğu için bunun cezası da bedensel bir acı duymasıdır, yani zıddıdır.⁴²

Ve son durum ise suçun benzeri(misl) ile cezalandırmasıdır. Burada da hak mahrumiyeti görünümüne bürünmüştür. Mesela ahiret gününü yalanlayan bir kişi ahiretin nimetlerinden mahrum kalarak cezalandırılacaktır.⁴³

Ceza sistemi dediğimizde akla gelen iki ilke vardır. **Cezanın şahsiliği ve cezanın tekliği**. İşte cezaevi aslında bu iki temel ilkeyi ihlal etmek üzerine kurulmuş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cezaevinin amacı dediğimizde akla iki unsur gelmektedir. **İslah etmek ve topluma kazandırmak**. Ancak az önce Nehludov'un çıkarımlarından hatırlayacağınız üzere, bunu başaramamakta tam tersi suçun ve suçluluğun yayılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bir de şu vardır ki; siyasi mahpuslar için Nehludov; onların toplumun ortalama seviyesinden çok üst ahlaka ve bilgiye sahip olduklarını

söylemektedir. Bu kişiler zaten kendi ideolojileri doğrultusunda en doğru olanı yapıyor, kendilerini arındırıyorlardır. Devletin onları ıslah edici bir göreve soyunması ironik kalmaktadır.

Cezanın Şahsiliği prensibinde olması gereken cezanın yalnızca suçu işleyen kişiye verilmesidir. Ama kişi hapsedildiğinde bir problem oluşmaktadır. Mesela mahpusun ailesi dışarıdadır. Burada aile; eşine, çocuğuna, anne - babasına ulaşamıyordur. Veyahut aile sürekli mahpus kişinin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalıyordu. Cezaevleri şehir merkezlerine oldukça uzak yerlere inşa ediliyor, bu durumda kişiyi görmek için ziyarete gitmekte bir de yol eziyeti çekilmesi gerekiyordu.

Cezanın tekliği prensibinde ise; normalde bir suçun tek bir cezası vardır. Ama bakıyoruz ceza nedir diye? Hürriyeti bağlayıcılık. Yani bir insan cezaevine koyulacaktır. Ancak kişi hücrede kalır, 20 saatte bir güneş görebilir, orada toprağa basma ihtiyacı duyar, ufku görmek ister. Lakin bunların hiçbirisi karşılanmaz. Bu sefer çeşitli sağlık problemleri oluşur. Eğitimi noksan kalır, içeriye istediği kitabı alamaz. Kişi ailesiyle mahrem bir alanda görüşemez, sürekli gardiyanların gözetiminde konuşmak zorundadır. Ailesi sürekli af çıkması için bekler, ümit eder vs. yani her gün bir ölüm meydana gelir kişinin ruhunda.

Hasta mahpusların doktor tarafından muayene edilme prosedürü de tam bir işkencedir. Doktorun takdirine bağlı şekilde kişinin kelepçeleri ya çözülmüyordur ya da çıkarılmıyordur. Ayrıca muayene sırasında gardiyan da içeride bulunuyor, hastayı görecektir ancak duyamayacak şekilde bir konum alıyordu. Bu hem mahremiyete hem de etiğe aykırı bir şeydir. Sırf bu şekilde muayene olmayı reddettiği için tedavi edilemeyen ve bir de memuru boşuna oyalandığı için ceza alan mahkûmlar vardır.

Ağır hastaların yani artık cezanın niteliğini anlayamayacak durumda olanların hapisshaneden çıkarılması dahi prosedürlere bağlanmış durumdadır. Adli tıp raporları gerekmektedir. Siyasi mahkûmlar için ayrıca bir de Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'nden 'tehlikeli değil' raporu gelmesi gerekmektedir.

Aslında bu şartlara bakıldığında cezaevi

37] Konuya tüm klasik kaynaklarda yer verilmektedir.

38] Yunus Suresi 10/27.

39] Enam Suresi 6/160.

40] ERDOĞAN, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*, 2014, s. 79-85.

41] ERDOĞAN.

42] ERDOĞAN.

43] ERDOĞAN.

insan fitratına ters, insan onuruna, ahlaka ve İslâm'a uygun değildir.

Üstelik bu kadar masraf yapıp, paralar harcanmasına rağmen, mağdurun intikam hissi geçmiyor. Tam tersi insanlarda cezayı kendi eliyle verme hissi oluşmaktadır. Çünkü adaleti sağlamış olmuyor, tam tersine bir zulüm yaratılmış oluyor. Bu sebeple halk sürekli idam istemeye başlıyor.

Son olarak Nehlüdov yeni cezaevi yapılışının da bir şeyi değiştirmeyeceğini söyler. Önümüzdeki yıllar için Türkiye'de yeni 213 hapisanenin yapılması da gündemdedir. Kapasiteyi artırmaktan bahsedilir. Nasıl olduğuna baktığımızda; odalara ek ranzalar yapılacak, bir odada 10-12 kişi kalacak. Ancak kişilerin kullandığı tuvalet banyo sayısı aynı kalacak. Yani aslında koşullar daha fazla ağırlaşmış olacak. Romadaki menzil binası da 150 kişi için öngörülmüşken 450 kişi kalmaktaydı.

Tüm bunlar yetmezmiş gibi bir de kişinin hapisaneden çıkma evresi vardır. Herkesin gözünde potansiyel suçlu olduğu için cezasını çekmiş olsa dahi kimse ona iş vermez veyahut henüz hapisanedeysen ailesi de onun suçu ile birlikte anılır. Aslında ceza ölene kadar devam ediyor.

Tüm bu karşılaştırmaları yapmamızın sebebi şu ki; Tolstoy'un 115 yıl önce resmettiği cezalandırma sistemi ile şu anki arasında hiçbir fark yoktur. O zaman ne kadar fitrata ve insan onuruna aykırı ise şimdi de o oranda aykırılık var. Bu yüzden kabul etmediğimiz bir sistemdir bu.

Ve bu sistemi eleştiren birçok bilim adamı da vardır. Örneğin sosyolog Michael Foucault 'Hapishanelerin Doğuşu' adlı eserinde defalarca eleştirmiştir bu sistemi.⁴⁴

Nehlüdov'un "mahkemeler mevcut düzeni devam ettirmek dışında bir görev yapmazlar" düşüncesi Foucault'un kitabında şu şekilde resmedilmiştir:

"Hapishane kendisine atfedilen iki görevinde de başarısız olmuştur. Cezalandırma ve ıslah. Aksine hapishane mahkûmlara kitleler halinde bir araya gelebildikleri bir alan yaratır."

"Hapishanenin tek başarısı kontrol dışı bir olgu olan suçluyu ortadan kaldırarak, istatistiklere

dökülmüş, kaydı tutulmuş, sabıkalı olarak mimlenmiş mahkûmu yaratmıştır."

"Hapishane yalnızca dört duvar ve parmaklıklardan ibaret bir mimari yapı değil, kayıt altına alınan ve gözetleme üzerine kurulu bütün bir toplumsal düzenin temsilidir."⁴⁵ Yani devletin tüm toplumu gözetmesinin minimize edilmiş halidir.

Tüm bunlardan sonra yeniden kitap özetime döndüğümüzde; Nehlüdov kendisine gelen postalara bakar ve içlerinde savcıdan gelen mektubu görür. Bu mektupta Çar'ın Maslova'nın dilekçesini kabul ettiğini ve kürek cezası yerine 4 yıllık sürgün cezasına çarptırıldığı yazmaktadır.

Bu haber üzerine Nehlüdov hemen Maslova'nın yanına gider ve ona ne yapmak istediğini sorar. Maslova, Simonson ile evlenmeye karar verdiğini ve o nereye giderse onunla birlikte gideceğini söyler. Dmitry önce bu karara çok şaşırır ancak daha sonra Maslova'nın bu kararı Dmitry'i sevdiği ve sırf onun hayatının mahvolmasına razı olmadığı için verdiğini anlar.

Daha sonra Nehlüdov eve gelir ve bundan sonra ne yapacağını düşünmeye başlar. Oda da bir İncil bulmuş ve onu okumaya başlamıştır. Daha önce defalarca kez eline almış fakat dili anlaşılır gelmediği için yarım bırakmış olduğu bu kitap şimdi ona aradığı tüm cevapları vermektedir:

"Tanrı'nın karşısında suçlu olan bir insanın başkasını cezalandırması mümkün değildir. Ahlak-sız insanlar, başka ahlaksız insanları yola getirmeye çalışıyorlardı. Oysa çözüm 10 defa 100 defa affetmekten, bağışlamaktan geçiyordu."⁴⁶

Artık Nehlüdov aradığı huzura kavuşmuş ve önünde yepyeni bir hayat şekillenmeye başlamıştır.

Kitabın 100 yıl önce yazılmış olduğunu bir kez daha hatırlayınca, aslında yıllar geçse de düzenin hiç değişmediğini görürüz. En başta da söylediğimiz gibi yazarın burada ceza sisteminin tutarsızlıklarını bir roman üzerinden paylaşması ve edebiyatı etkili bir silah olarak kullanması eserin önemini tekraren ortaya koymaktadır.

45] FOUCAULT, a.g.e.

46] Diriliş, s. 605.

44] Michael FOUCAULT, Hapishanelerin Doğuşu, 2013.

Kaynakça

- ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA; *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.
- AYRAÇ DERGİSİ- Bir Diriliş'in Hikayesi, Nisan 2011, 18.sayı
- DÖNMEZER-ERMAN; *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım*, Beta, İstanbul, 10.Baskı, 1987.
- DÜZ, Orhan; *Tolstoy; Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler ve Aforizmalar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- ERDOĞAN, Suat; *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*, Süleymaniye Vakfı, İstanbul, 2014.
- FOUCOULT, Michael; *Hapishanelerin Doğuşu*, İmge Yayınları, Ankara, 2013.
- HUGO, Victor; *İdam Mahkûmunun Son Günü*, Antik Batı Klasikleri, İstanbul, 2014.
- İÇEL/AKINCI/ÖZGENÇ/SÖZÜER/MAHMUTOĞLU/ÜNVER; *Yaptırım Teorisi*, Beta, 2002.
- TOLSTOY, Lev NİKOLAYEViÇ; *Diriliş*, İş Bankası, İstanbul, 2014
- MAVERDİ; *Ahkamı's-Sultaniye*, Bedir Yayınları, 1.Baskı, 1994
- OKANDAN, Recai Gaip; "Hammurabi Mecellesi", İÜHFİM, s. 284-315, 1951.
- SOYASLAN, Doğan; *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Yetkin Yayınları, 6.baskı, Ankara, 2014.
- TOROSLU, Nevzat; *Ceza Hukuku Genel Kısım*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2012.
- <http://www.kudustv.com/av-sebnem-tasan-kurt-av-ferhat-akkaya-konukavkaya-kartal--4300.html>
- www.sabitfikir.com/elestiri/tolstoy-dirilis-guncel-bir-roman (28.06.2012)
- www.haberturk.com/yasam/haber/1048408 (01.03.2015)